

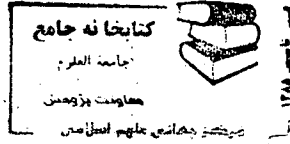

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان

مبانی مشروعیت خلافت و امامت در اسلام

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد مهدی باباپور (گل افشانی)

استاد مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر جعفر حسینیان

دانش پژوه

اسرار حسین ظاهر

سال ۱۳۸۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

۳۳۱

شماره ثبت:

تاریخ ثبت:

تقدیم به:

عرش پیمای فرش نشین

پاسدار حریم ولایت

شهید طریق امامت

آموزگار مکتب عضویت

دخت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

فاطمه زهراء علیها السلام

تقدیر و تشکر

پس از سپاس و ستایش از خداوند متعال، از استادگرامی جناب
حجة الاسلام والمسلمین محمد مهدی باباپور (گل افشانی) که با
راهنمایی‌های دلسوزانه خویش مرا یاری نمودند و همچنین از استاد
مشاور حجة الاسلام و المسلمین جعفر حسینیان صمیمانه سپاسگزارم و
نیز از گروه عمومی، مسئولین کتابخانه‌های دفتر تبلیغات تشکر و قدردانی
می‌کنم.

در پایان از جناب آقای موسوی خلخالی که عهده‌دار
حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی و صفحه‌بندی این پژوهش بودند،
سپاسگزارم.

نمره:

امتیاز:

صفحه:

چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه: مبانی مشروعیت خلافت و امامت در اسلام

نام و نام خانوادگی دانشجو: اسرار حسین طاهر رشته: فقه و معارف اسلامی مقطع: کارشناسی ارشد

استاد راهنما: حجة الاسلام والمسلمین محمد مهدی باباپور (گل افشانی)

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین جعفر حسینیان

تاریخ تصویب: تاریخ دفاع

پایان نامه‌ی حاضر که عنوان «مبانی مشروعیت خلافت و امامت در اسلام» را به خود اختصاص داده است، مشتمل بر فهرست مطالب در ابتداء و منابع در پایان و مقدمه و چهار فصل می‌باشد. هدف در این پایان نامه بیان دیدگاه دو فرقه‌ی بزرگ اسلام (اهل تشیع و اهل تسنن) درباره‌ی امامت و خلافت می‌باشد.

به عبارت دیگر تبیین و توضیح دو اندیشه، اندیشه‌ی انتصاب (اندیشه‌ی شیعه) و انتخاب (اندیشه اهل تسنن) و بیان امتیازات و تفاوت‌های آن است. در این راستا شناخت دقیق نظریه انتصاب و نظریه انتخاب و بیان موارد اختلاف در اندیشه و تبیین و ترسیم مبانی و ثمره‌ی آنها و همچنین شناخت و بررسی مبانی صحیح و امتیازات او بررسی شده است.

محصول و چکیده‌ی بحث این است که اختلاف بین دو اندیشه بسیار اساسی و جدی است. هر چند در برخی از موارد اشتراک هم وجود دارد در عین حال اختلافات تا جایی است که شیعه‌ی امامیه امامت را هم‌سنگ و هم‌تراز نبوت دانسته و جزء اصول معتقدات خود می‌داند در حالی که اهل تسنن نسبت به خلافت قائل به ارزش چندانی نشده و آن را یک فرع فقهی بیش نمی‌دانند.

شیعه امامیه برای مقام امامت سه معنی قائل است. شأن اول امام زعامت و ریاست عامه سیاسی و انتظامی جامعه‌ی اسلامی می‌باشد. شیعه حکومت و رهبری جامعه‌ی اسلامی را یکی از شاخه‌های امامت می‌داند. امام وظائفی را به عهده دارد که یک شعبه‌ی آن حکومت است. مقام دوم امامت توضیح و تبیین مسائل و معارف الهی است. پس امامت طبق این اندیشه همان استمرار و امتداد نبوت است. مقام سوم امامت مقام ولایت در زمین خدا است.

ولی اهل تسنن امامت را یک مقام اجتماعی سیاسی دانسته و امام را فقط برای امور اجتماعی و حکومت لازم می‌دانند نه برای بیان و تفسیر احکام شریعت و نه برای چیز دیگری پس مقام امامت را در حد یک حکم اسلامی می‌دانند.

همچنین شیعه‌ی امامیه عقیده دارد که امام با انتصاب از طرف خداوند متعال تعیین می‌شود و معرفی آن به عهده پیامبر گرامی اسلام است و هیچ راهی دیگر در بین نیست. اما اهل تسنن از جایی که منبع مشروعیت خلافت را انتخاب مردم دانسته‌اند لذا چندین راه را برای انتخاب امام ارائه کرده‌اند.

با بررسی راه‌های اهل تسنن برای مشروعیت خلافت معلوم شده است که اجماع امت استخلاف و شوری که عمده راه‌های ارائه شده از طرف اهل تسنن بودند مشروع نیستند و طبیعی است که به خاطر همین از طرف شریعت مقدس معرفی نشده بلکه از نظر عقل و نقل باطل اند.

و راه صواب و حق همین راه نص از جانب خداوند است. و بدیهی است که در این صورت شرائط و ویژگی‌های شخصیتی امام نیز از سوی خداوند متعال تعیین خواهد شد. و طبق هر دو دیدگاه متفاوت بوده است.

فهرست مطالب

پنج	چکیده
۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	بیان مسأله:
۳	سؤال اصلی تحقیق
۳	سوالات فرعی
۴	سابقه تحقیق، و اهمیت و ضرورت
۴	فرضیه‌های پژوهش
۴	هدف تحقیق
۵	جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۵	روش تحقیق
۵	روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۶	سازماندهی تحقیق
۷	فصل اول
۷	مفاهیم و کلیات (اصطلاحات کلیدی)
۸	۱- مفهوم مشروعیت
۸	الف) معنی لغوی
۹	ب) معنی اصطلاحی
۹	مشروعیت در اندیشه سیاسی اسلام

فهرست مطالب (هفت)

۱۱	۲- مفهوم خلافت و خلیفه
۱۱	معنی لغوی
۱۲	کاربرد قرآنی
۱۴	کاربرد تاریخی
۱۶	معنی اصطلاحی
۱۷	نقد و بررسی
۱۹	۳- مفهوم امامت
۱۹	معنی لغوی
۲۱	کاربرد قرآنی
۲۴	معنی اصطلاحی
۲۶	ارکان تعریف‌های خلافت و امامت
۲۶	۱- حقیقت امامت و خلافت:
۲۷	۲- تمایز امام از غیر آن
۲۷	وجوه افتراق و ارتباط بعضی از مفاهیم
۲۷	۱- فرق بین نبی و امام
۲۹	۲- فرق بین خلیفه و امام
۲۹	مقایسه بین دو دیدگاه (شیعه و سنی)
۳۱	۴- مفهوم حکومت و حاکمیت
۳۱	معنی لغوی:
۳۲	معنی اصطلاحی حکومت:
۳۳	معنی اصطلاحی حاکمیت
۳۳	۵- ضرورت خلافت و امامت در اسلام
۳۴	۶- نقش و جایگاه امامت در اسلام
۳۵	۷- منابع مشروعیت
۳۵	۱- ماکس وبر
۳۶	۲- فردرینک
۳۶	۳- مصباح یزدی
۳۷	منابع مشروعیت از نظر اسلام
۳۸	۱- انتخاب

فهرست مطالب (هشت)

۳۹	۲- انتصاب
۴۰	فصل دوّم مبنای مشروعیت خلافت از دیدگاه اهل تسنّن
۴۲	ریشه تاریخی اختلاف نظر اهل تشیع و اهل تسنّن
۴۳	۱- واقعه غدیر خم
۴۴	۲- ماجرای سقیفه بنی ساعده و خلافت ابوبکر
۴۸	۳- ماجرای خلافت عمر بن خطاب
۴۹	ماجرای خلافت عثمان (قضه شوری)
۵۰	ماجرای خلافت علی بن ابی طالب <small>علیه السلام</small>
۵۱	خلافت پس از خلفای اربعه
۵۲	آراء و دیدگاه‌های علمای اهل تسنّن
۵۲	ابن طیب الباقلانی متوفی ۴۰۳ ق
۵۳	ماوردی متوفی ۴۵۰ ق
۵۴	ابن حزم اندلسی متوفی ۴۵۶ ق
۵۶	عبدالملک جوینی متوفی ۴۷۸ ق
۵۷	ابن قدامه متوفی ۶۲۰ ق
۵۸	قرطبی متوفی ۶۷۱ ق
۵۸	محدّث دهلوی
۵۹	دکتر وهبه الزحیلی
۶۰	جمع‌بندی آرای اهل تسنّن
۶۱	نقد و بررسی دیدگاه علمای اهل تسنّن
۶۱	نقد و بررسی اجماع
۶۲	۱- بحث اصولی اجماع
۶۲	تعریف اجماع از نظر علمای اهل تسنّن
۶۴	شرایط اجماع از نظر علمای اهل تسنّن
۶۴	تعریف اجماع از نظر اهل تشیع
۶۵	تاریخچه حجیت اجماع نزد علمای اهل تسنّن
۶۵	حجیت و مشروعیت اجماع از نظر علمای اهل تسنّن
۶۶	ریشه تاریخی حجیت اجماع از نظر اهل تشیع
۶۷	تفاوت اجماع از دیدگاه شیعه و سنی

فهرست مطالب (نه)

۶۷	نقد دلیل اجماع
۶۸	۱- مقام ثبوت
۶۹	۲- مقام اثبات
۷۲	سیره خلفاء یا سیره صحابه
۷۳	اقوال علمای اهل تسنن
۷۳	عبدالملک جوینی متوفی ۴۷۸ ق
۷۳	ابی حامد غزالی متوفی ۵۰۵ ق
۷۳	ابن قیم جوزیه متوفی ۷۵۱ ق
۷۴	ابی اسحاق شاطبی متوفی ۷۹۰ ق
۷۵	جمع بندی آراء علمای اهل تسنن
۷۵	۲- نقد و بررسی حجیت قول صحابه
۷۵	جهت اول
۷۶	جهت دوّم
۷۸	۳- نقد استخلاف
۸۰	۴- نقد شوری اهل حلّ و عقد
۸۳	نقد قهر و غلبه
۸۵	فصل سوّم مبنای مشروعیت از دیدگاه اهل تشیع
۸۷	شواهد قرآنی
۸۸	شواهد تاریخی و روایی
۹۰	الف- ادله عقلی
۹۰	۲- مذهب امامیه
۹۱	معتزله
۹۱	اشاعره
۹۲	۱- قاعده لطف
۹۲	تعریف لطف از دیدگان متکلمین
۹۴	دلیل وجوب لطف
۹۶	اقسام لطف
۹۶	قاعده لطف و نصب امام
۹۸	شبهات قاعده لطف بر وجوب نصب امام و پاسخ به آنها

فهرست مطالب (۵)

۱۰۳	۲- نیاز شرع به حافظ و مفسر
۱۰۵	۱- نیاز شرع به حافظ
۱۰۶	۲- نیاز شرع به مفسر
۱۰۷	ب- ادله نقلی
۱۰۷	۱- قرآن کریم
۱۰۸	واژه‌شناسی ولی و ولایت
۱۰۹	اقوال در کلمه معنی ولی
۱۱۰	قول مختار (قول علامه طباطبائی)
۱۱۱	دیدگاه‌های مفسرین و متکلمین
۱۱۲	ادله دیدگاه اوّل
۱۱۳	ادله دیدگاه دوّم
۱۱۶	شان نزول آیه ولایت
۱۱۶	روایات
۱۱۹	شواهد و قرائن بر مدعای شیعه
۱۲۱	نقد و بررسی اشکالات و شبهات
۱۳۲	۲- آیه تبلیغ
۱۳۳	تفسیر آیه تبلیغ
۱۳۵	روایات شأن نزول
۱۳۶	داستان غدیر
۱۳۸	دلالت حدیث غدیر
۱۳۹	شواهد و قرائن
۱۴۱	اشکال
۱۴۱	پاسخ
۱۴۲	۱- حدیث انذار
۱۴۸	۲- حدیث منزلت
۱۴۹	تفصیل این داستان
۱۵۰	مقامات پیغمبر اکرم و هارون
۱۵۰	تبیین و تفسیر وحی
۱۵۱	قضاوت

فهرست مطالب (دوازده)

۱۸۱	افضائیت
۱۸۲	معتزله
۱۸۳	دیدگاه شیعه
۱۸۳	دلیل عقلی و بررسی اشکالات
۱۸۶	دلیل نقلی و بررسی اشکالات
۱۸۹	نتیجه گیری
۱۹۶	فهرست منابع

فهرست مطالب (بازده)

۱۵۱	حکومت
۱۵۲	مقامات هارون
۱۵۲	وزارت
۱۵۲	خلافت و جانشینی
۱۵۳	دلالت حدیث منزلت بر خلافت و امامت بلافصل علی <small>علیه السلام</small>
	فصل چهارم وجوه اشتراک و افتراق مبانی مشروعیت، شرائط و ویژگی‌های آن از دیدگاه
۱۵۵	شیعه و سنی
۱۵۷	۱- ویژگی‌های شخصیتی خلیفه از نظر علمای اهل سنت
۱۶۰	۲- ویژگی‌های شخصیتی امام از نظر اهل تشیع
۱۶۰	۳- مقایسه‌ی دیدگاه شیعه و سنی (نقاط اشتراک و افتراق)
۱۶۱	۱- ۳- نقاط اشتراک
۱۶۲	۲- ۳- نقاط افتراق
۱۶۳	عصمت
۱۶۳	معنی لغوی عصمت
۱۶۴	معنی اصطلاحی عصمت
۱۶۵	۱- دلایل عقلی عصمت امام
۱۷۱	۲- دلایل نقلی
۱۷۱	۱- ۲- آیه‌ی ابتلاء
۱۷۲	مفاد آیه از نظر علمای اهل تسنن
۱۷۳	مفاد آیه از نظر علمای اهل تشیع
۱۷۳	استدلال به آیه‌ی ابتلاء بر عصمت امام
۱۷۴	اشکال
۱۷۵	پاسخ
۱۷۵	بحث مشتق
۱۷۵	دیدگاه اهل تسنن
۱۷۷	نتیجه‌ی بحث
۱۷۷	۲- ۲- آیه‌ی اولی الامر
۱۷۸	چگونگی دلالت آیه بر لزوم عصمت امام
۱۷۹	گفتار فخر رازی و بررسی اشکالات آن

مقدمه:

طرح تحقیق

بیان مسأله:

مسأله حکومت و حاکم در اسلام از ارزش والایی برخوردار است و ضرورت حکومت جزء بدیهیات شمار می‌رود. به تعبیر دیگر بشر در همه شئون حیات خویش در هر برهه‌ای از زمان و مکان بی‌نیاز از یک هدایتگر نبوده است. پس اصل وجود یک سرپرست و یک هادی حقیقی انکارناپذیر است.

اما پس از رحلت پیغمبر گرامی اسلام چگونگی تعیین حاکم و سرپرست مورد نزاع امت قرار گرفت. شهرستانی در این زمینه می‌گوید:

مقدمه، طرح تحقیق (۳)

اعظم خلاف بین الامّة خلاف الامامة اذ ما سلّ سيفٌ في الاسلام على قاعدة دينيّة مثل ما سلّ على الامامة في كلّ زمان^(۱).

بزرگ‌ترین اختلاف در امت اختلاف درباره امامت است. زیرا که در اسلام درباره هیچ قاعده دینی مثل امامت در هر زمان شمشیر جاری نشد.

پس اختلاف در مسأله امامت مسأله‌ای است که سبب اصلی تقسیم شدن مسلمانان به فرقه‌های مختلف گردید.

و همچنین شئون و ویژگی‌های امام از جمله بحث‌هایی است که اساس دین و حکومت دینی بر آنها استوار است.

بنابر این، این پژوهش در صدد است که در حدّ توان علمی نگارنده دیدگاه دو مکتب بزرگ شیعه و سنی اعمّ از اشاعره و معتزله را در این زمینه تبیین کند و سپس مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

سؤال اصلی تحقیق

مسئله اصلی در این تحقیق آن است که مبنای مشروعیت نظام سیاسی خلافت و امامت از دیدگاه اهل تسنن و تشیع چیست؟

سؤالات فرعی

- ۱ - مفهوم مشروعیت، امامت و خلافت چیست؟ ۲ - دیدگاه اهل سنت نسبت به مبنای مشروعیت خلافت چیست؟ ۳ - دیدگاه شیعه نسبت به مبنای مشروعیت امام چیست؟ ۴ - نقاط اشتراک و افتراق اهل سنت و شیعه درباره مشروعیت خلافت و امامت چیست؟

(۱) شهرستانی، ملل و نحل، ج ۱، ص ۲۰.

مقدمه، طرح تحقیق (۴)

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

مسأله امامت و خلافت پیوسته یکی از مسائل مهم و بحث‌انگیز در تاریخ علوم متعدد از قبیل فقه، تاریخ، تفسیر و به ویژه در تاریخ علم کلام بوده است. و از آنجا که این مسأله از زوایای گوناگون قابل بحث و بررسی بوده و مهم‌تر از همه انگیزه در امر تحقیق نقش مهمی را ایفاء می‌کند. بنابراین با اختصار بودن آثار محققین، دارای زوایای متعدد بودن مسأله معمولاً و با انگیزه‌های جزئی پرداختن به این مسأله از قبیل: معالم المدرسین: ج ۱، مرتضی عسکری، فصلنامه انتظار موعود، شیعه‌شناسی، علی اصغر رضوانی و تحقیقی پیرامون امامت خاصه و عامه، دکتر حبیب الله طاهری. نگارنده را به پرداختن این مسأله واداشته است.

فرضیه پژوهش

به نظر شیعه مبانی مشروعیت نظام سیاسی خلافت و امامت انتصابی است و به نظر اهل سنت خلافت و امامت انتخابی است.

هدف تحقیق

بررسی مشروعیت خلافت و امامت که اثبات و یا نفی هر کدام از مبانی مختلف، تأثیر بسزائی در ادراک و شناخت دقیق اسلام ناب و اصیل محمدی ﷺ دارد.

بنابر این هدف این پژوهش بررسی و ارزیابی مبانی مشروعیت از دیدگاه شیعه و اهل سنت در خصوص مسأله خلافت و امامت می‌باشد. و اثبات برتری و علمیت مبانی مشروعیت در دیدگاه شیعه می‌باشد.

مقدمه، طرح تحقیق (۵)

جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

جنبه هائی نوآوری در این رساله به ترتیب زیر قابل ارائه است:

- ۱- در این رساله سعی شده است که مبانی مشروعیت از یک نگرش سیاسی مورد ملاحظه قرار گیرد که با این روی کرد تا اکنون مورد دقت اعلام فن قرار نگرفته است.
- ۲- از زاویه علم اصول آیه «لاینال عهدی الظالمین» مورد دقت و سنجش قرار گرفته است و به صورت مستوفی و با ادله و براهین مستفاد از منابع اهل تسنن مصادیق ظالمین در آیه مذکور بررسی شده است.
- ۳- از زاویه علم اصول به حجیت قول صحابه نیز پرداخته شده و از طریق منابع اهل سنت عدم حجیت قول صحابه به اثبات رسیده است.

روش تحقیق

روشن است که روش علمی هر تحقیق بایستی با موضوع خود تناسب داشته باشد تا محقق بتواند به راحتی بحث را انجام داده و آن موضوع را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. بنابراین توجه و نظر بر این است که از متون و مصادر مربوط به هر دو مکتب اطلاعات جمع آوری شود و بعد مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد تا هم جنبه توصیفی و هم تحلیلی داشته باشد، لذا روش تحقیق توصیفی و تحلیلی خواهد بود.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات طبق اقتضاء موضوع مورد نظر کتابخانه ای خواهد بود، که از متون و مصادر موجود و قابل دسترس شامل کتب، مقالات، پایان نامه ها و مربوط استفاده خواهد شد.

مقدمه، طرح تحقیق (۶)

سازماندهی تحقیق

پژوهش حاضر شامل پنج قسمت می‌باشد. یک مقدمه و چهار فصل، در مقدمه طرح تحقیق بیان شده.

در فصل اول به واژه پژوهی و واژه‌های کلیدی پرداخته شده. و همچنین مفهوم مشروعیت و منابع مشروعیت بیان شده.

در فصل دوم به مبنای مشروعیت خلافت از دیدگاه اهل سنت با استفاده از کلمات فقهاء و متکلمین سرشناس اهل سنت اعم از اشاعره و معتزله پرداخته شده. سپس جمع‌بندی آراء علمای اهل سنت و بعد نقد و بررسی و در نهایت به نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

و فصل سوم متضمن بیان دیدگاه شیعه در مورد مبنای مشروعیت امامت با استفاده از آثار علمی علمای اعلام می‌باشد. بعد به ادله دیدگاه شیعه متعرض شده. و در آخر بین هر دو دیدگاه (شیعه و سنی) مقایسه انجام گرفته.

فصل چهارم متکفل بیان نقاط اشتراک و افتراق مبانی مشروعیت در مورد شرائط و ویژگی‌هایی از دیدگاه شیعه و سنی می‌باشد. سپس ادله هر دو دیدگاه پرداخته و مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

و در پایان با استفاده از فرضیه و سؤال اصلی پژوهش و مطالب طرح شده در فصول چهارگانه نتیجه‌گیری شده و نتیجه پژوهش مطرح گردیده است.

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

مقدمه

در این بخش به تعریف لغوی و اصطلاحی واژه‌ها و مفاهیمی که در جایجای این رساله بکار گرفته شده مثل مشروعیت، خلافت، حکومت، امامت و واژه‌های مشابه پرداخته خواهد شد. هر واژه ابتداء از لحاظ لغوی سپس از لحاظ اصطلاحی تعریف خواهد شد. همچنین بعضی از مطالب که جز مبادی این رساله به شماره می‌روند، از قبیل، ضرورت و جایگاه امامت و خلافت در اسلام، فرق بین خلیفه امام، منابع مشروعیت و... مورد بحث قرار خواهند گرفت.

۱- مفهوم مشروعیت

الف) معنی لغوی

مشروعیت مصدر جعلی از کلمه مشروع است و از «شرع، یشرع، شرعاً، شارع و مشروع» می‌باشد. معنای مشروع چیزی که شرع آن را جائز قرار داد^(۱) آنچه که بر طبق احکام شرع مجاز باشد، قانونی، مقابل ممنوع و نامشروع^(۲) آنچه مطابق شرع نباشد و شرع آن را روا و جائز نداند^(۳). مثل اینکه ملاحظه شد کلمه مشروع در عربی و همچنین در فارسی دارای یک معنی واضح و رایج فقهی است که آن مطابقت با احکام شریعت است.

بنابر این حکومت مشروعه و یا مشروعیت حکومت یا مطابقت با شریعت عین شده است، یعنی از نظر اسلام آن حکومتی مشروع است یا مشروعیت دارد که با احکام شرع تطابق داشته باشد.

(۱) شرتونی، اقرب الموارد، ج ۱ ماده شرع؛ المنجد ماده شرع.

(۲) حسن عمید، فرهنگ عمید.

(۳) علی اکبر دهخدا، لغتنامه، کلمه مشروع.